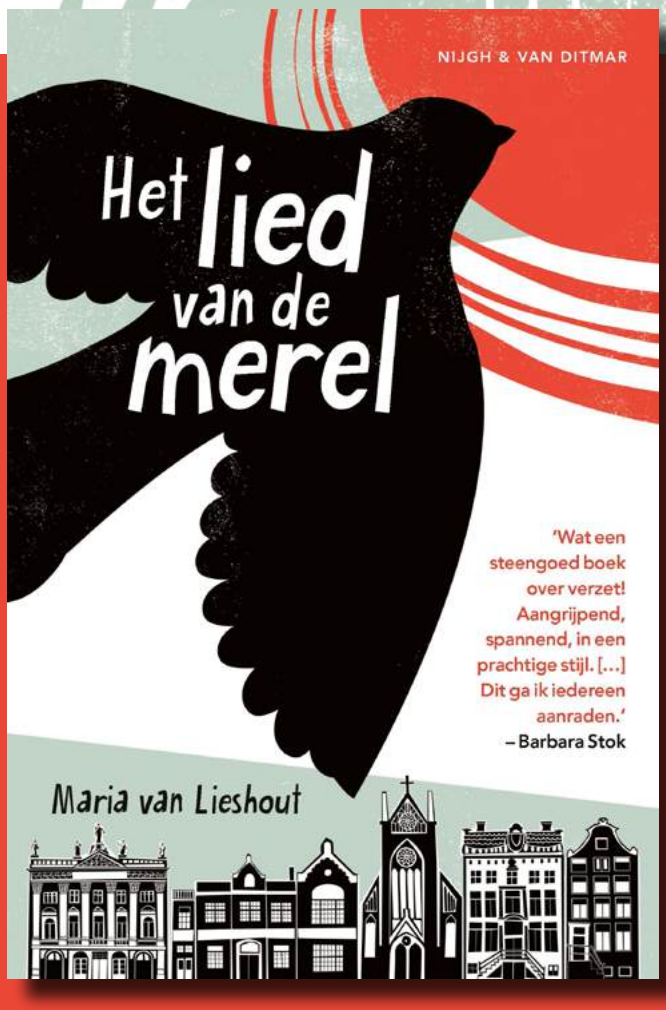
Lesbrief *Het lied van de merel*

Voor leerlingen in het voortgezet onderwijs

(vakoverstijgend) in te zetten bij mentorles, Nederlands, geschiedenis en beeldende vorming

Illustrator en auteur
Maria van Lieshout
ISBN: 9789038812304
Nijgh & Van Ditmar, 2024

Het lied van de merel

Amsterdam, 2011. Wanneer de oma van de zeventienjarige Annick acute leukemie krijgt en een beenmergtransplantatie nodig heeft, blijkt noch haar broer noch haar zus een match te zijn. Sterker nog, ze zijn niet eens verwant. Wanhopig op zoek naar een levende bloedverwant van haar oma duikt Annick in het verleden, daarbij geholpen door een vijftal koperetsen van Amsterdamse gebouwen – het enige jeugdbezit van haar oma – en de naam van de maker ervan: ene Emma B.

Amsterdam, 1943. Nadat de achttienjarige Emma getuige is geweest van een deportatie van Joodse mensen vanaf de Hollandsche Schouwburg, sluit ze zich aan bij het verzet. Ze legt zich toe op het vervalsen van persoonsbewijzen, vindt onderduikadressen voor twee jonge kinderen en raakt uiteindelijk betrokken bij de grootste bankroof ooit, vlak onder de neus van de bezetter.

Over de maker

Maria van Lieshout is illustrator en auteur van meerdere zeer gewaardeerde kinderboeken in de Verenigde Staten (VS). Ze groeide op in de buurt van Amsterdam en vertrok na haar middelbare school naar de VS, waar ze grafische vormgeving studeerde aan de George Washington University. Ze woont en werkt in San Francisco. Met *Het lied van de merel* wil ze de bijzondere – en vaak onderbelichte rol – van vrouwen en kunstenaars in de Tweede Wereldoorlog een podium geven. Maria schreef het verhaal oorspronkelijk in het Engels. Inmiddels is het boek in verschillende talen verschenen.

Foto: Adissapong Praphantanathorn

Lessuggestie 1

Hoe vertel je een (beeld)verhaal?

Sluit aan bij
beeldende vorming

Nodig
werkblad *Wat zie jij?* (voor iedere leerling één)

Duur opdracht
15 minuten

Individueel of in duo's en klassikale voor- en nabespreking

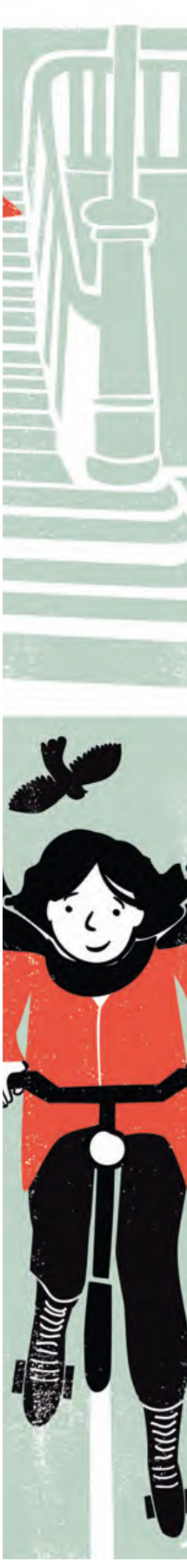

Een verhaal over kunstenaars in de Tweede Wereldoorlog vraagt om een boek dat kunst ademt. Daarom koos Maria van Lieshout voor deze graphic novel-vorm. Dit boek bevat twee beeldlagen en twee tekstlagen: het beeld bestaat uit illustraties en historische beelden en de tekst uit (achtergrond) informatie van de alwetende verteller (de merel) en dialogen (tussen de personages).

Bespreek met de leerlingen de kenmerken van een graphic novel:

- Graphic novels lijken qua uiterlijk op een stripverhaal, maar hebben vaak een langere en complexere verhaallijn, vergelijkbaar met een roman.
- De verschillende beeld- en tekstlagen versterken elkaar en vertellen samen het verhaal. Beeld versterkt vaak de sfeer en emoties.
- De inhoud van een graphic novel is meestal serieuzer dan die van een strip. Er komen onderwerpen aan bod zoals geschiedenis, politiek, psychologie of persoonlijke ontwikkeling.
- Graphic novels kunnen variëren qua genre: van fantasy tot sciencefiction en van biografie tot historisch verhaal.
- De verhalen zijn fictie of non-fictie of een combinatie daarvan, zoals bij *Het lied van de merel*.

Deel het werkblad met kijkvragen uit en laat leerlingen het individueel of in duo's invullen. Let op: er is geen goed of fout, het gaat om de interpretatie van de leerlingen. Zijn de leerlingen klaar? Bespreek de antwoorden kort na. Welke ontdekkingen hebben de leerlingen gedaan? Wat vinden zij de kracht van taal in deze voorbeelden? En de kracht van beeld? Hoe versterken die twee elkaar?

Wist je dat...

de kapitalen waarmee de hoofdstukken in dit boek starten samen een zin vormen? Kunnen de leerlingen ontdekken welke zin dat is?

Het antwoord is:
Inspiratie is overal, laat je meevoeren.

Lessuggestie 2

De keuzes van Emma - Wat zou jij doen?

Sluit aan bij
burgerschap

Nodig
onderstaande fragmenten en vragen

Duur opdracht
15 minuten

Klassikaal

Met deze opdracht gaan leerlingen terug in de tijd en verplaatsen ze zich in de hoofdpersonen uit het verhaal. Ze denken daarbij na over de verzetskeuzes die Emma maakte en hoe gevaarlijk dat was. Ook denken ze na over wat ze zelf zouden doen in zo'n situatie.

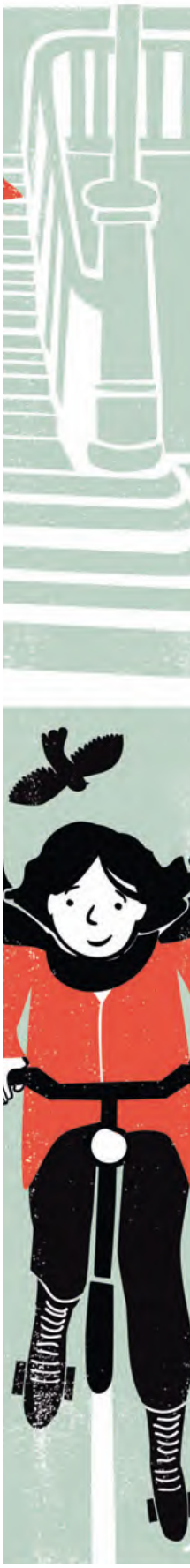
Lees (een van) de drie onderstaande situaties voor. Bespreek daarna de vragen klassikaal en laat leerlingen op elkaar reageren. Er zijn geen goede of foute antwoorden, het gaat erom dat leerlingen zich een voorstelling maken van de situatie in die tijd.

1. Kinderen smokkelen - pagina 28-37

Amsterdam, april 1943
Meester Nijholt vertelt aan Emma, Willem en Jet over het plan dat de directrice van de crèche, die naast de school zit, heeft. Ze wil de Joodse kinderen door de school naar buiten smokkelen, zodat ze niet op de trein worden gezet naar kampen waar ze groot gevaar zouden lopen. Om het plan te laten slagen, is hulp nodig om de jonge kinderen naar onderduikadressen brengen. Meester Nijholt vertelt dat het een heel riskante taak is. Wie betrapt wordt kan de doodstraf krijgen. "Ik zal helpen", zegt Willem. "Ik ook", voegt Jet toe. "Ik doe mee", zegt Emma.

Vragen:

- Waarom besluit Emma mee te helpen, denk je?
- Welk effect zal deze keuze hebben op Emma's leven? Wat verandert er vanaf dat moment?
- Wat zegt deze keuze over haar karakter? Zegt het ook iets over de dingen die ze belangrijk vindt in het leven?
- Hoe zullen haar familie en vrienden reageren als ze erachter komen wat zij doet?
- Zou jij in Emma's situatie dezelfde keuze maken? Waarom wel of niet?

2. Valse bonkaarten bezorgen - pagina 58-79

Amsterdam, mei 1943

Emma helpt de kinderen Hanna en Soli bij het onderduiken. Met de tram brengt ze de twee naar mevrouw Sibelius. Omdat Hanna op haar dochter lijkt, mag zij daar blijven. Maar Soli ziet er te Joods uit en dat vindt mevrouw Sibelius te gevaarlijk. Dus moet Emma een andere plek voor hem zoeken. Pater Theo van de Redemptoristenkerk wil hem opvangen, maar alleen als Emma valse bonkaarten voor alle jongens daar regelt. Via een vriendin ontmoet ze Erik. Hij kan de bonnen voor Emma regelen als ze hem helpt bij het werk in de drukkerij.

Vragen:

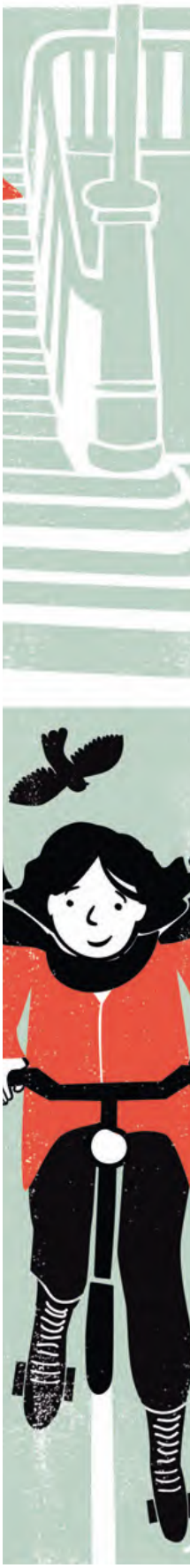
- Waarom zou Emma zich verantwoordelijk voelen voor Soli?
- Welke risico's loopt Emma door een onderduikplek te zoeken voor Soli?
- Omdat ze Soli wil helpen, moet Emma valse bonkaarten regelen. Hoe gevaarlijk is dat denk je?
- Snap je waarom mevrouw Sibelius Soli niet in huis wil nemen?
- Stel dat jij Emma was. Zou jij Soli meenemen en zoeken naar een onderduikplek? Waarom wel of niet?

3. Documenten vervalsen - pagina 150-152

Amsterdam, september 1944

Guus en Waldemar hebben een plan waarmee ze veel geld kunnen stelen van De Nederlandsche Bank. Ze willen schatkist-promessen vervalsen. Als ze de vervalsingen omwisselen met de echte documenten uit de kluis, kunnen ze vijftig miljoen innen. Dit geld is onder andere nodig om veel gezinnen te helpen die anders doodgaan van de honger. Ze vragen Emma om hulp en vertellen erbij: "Duizenden zullen sterven als het ons niet lukt". Hoewel Emma denkt het een onmogelijke opgave is, belooft ze erover na te denken. Uiteindelijk zegt ze toe en gaat ze aan de slag met de vervalsingen.

Vragen:

- Guus en Waldemar vragen Emma om hulp en vertellen maar half hoe gevaarlijk dit plan is. Wat vind jij daarvan?
- Wat zouden de mogelijke gevolgen kunnen zijn als je zulke waardevolle papieren vervalst?
- Snap je waarom Emma deze risico's – met gevaar voor eigen leven – neemt?
- Is het stelen van zoveel geld in geval van nood te rechtvaardigen? Waarom wel of niet?
- Stel dat jij in Emma's schoenen stond: zou jij meedoen met het plan van Guus en Waldemar? Waarom wel of niet?

Verdiepingsopdracht

Ga zelf aan de slag met een vervalsing!

Nodig
wit papier, potloden, inkt, verf, letterstempels en producten om mee af te drukken.

Het vervalsen van officiële papieren was niet alleen heel erg gevaarlijk, maar ook ontzettend moeilijk. De vervalsers werkten in het donker of bij kaarslicht, terwijl er ieder moment iemand kon binnenvallen. Hiervoor werden verschillende druktechnieken, stempels en handschriften gebruikt om alles precies na te maken. Om leerlingen een idee te geven hoe moeilijk dit is, mogen ze zelf proberen zelf een vervalsing te maken.

Bekijk met elkaar de schatkistpromesse in het boek (zie pagina 178 en 179).

Hoe zou dit nagemaakt kunnen worden?

- Onderzoek met de klas welke materialen en technieken er zijn gebruikt.
- Denk na over hoe jullie de onderdelen zelf zouden kunnen namaken. Help de klas op weg door vragen te stellen over het kleurgebruik, de technieken die ze toen gebruikten, lettertypes etc.
- Maak een plan wie wat maakt en in welke volgorde jullie aan de slag gaan.
- Bespreek als de vervalsing klaar is, hoe moeilijk elk onderdeel te maken was. Kunnen leerlingen zich voorstellen hoe dit in de Tweede Wereldoorlog zonder elektriciteit gedaan is?

Lessuggestie 3

Het verhaal van de verzetsheld

Sluit aan bij
digitale geletterdheid, geschiedenis, beeldende vorming en Nederlands (schriftelijke taalvaardigheid)

Nodig
knipvel *Verzetshelden* (ongeveer 3x geprint, afhankelijk van het aantal leerlingen) en computer, tablet of smartphone met internetverbinding

Duur opdracht
25 minuten (eventueel uit te breiden als huiswerkopdracht)

Individueel of in duo's

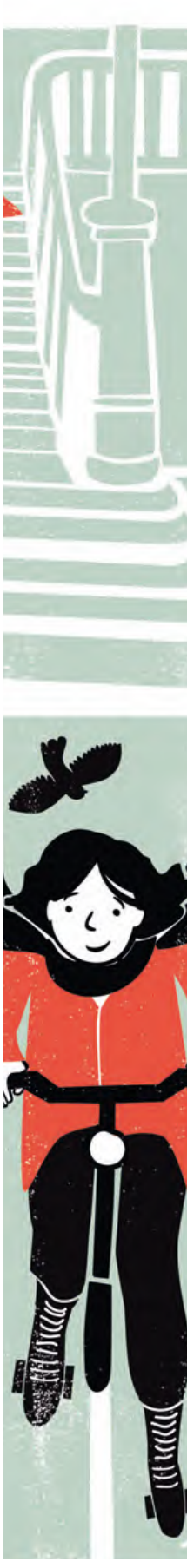

Na de dood van haar oma in 2011 vond Maria van Lieshout documenten waarin haar grootouders hun ervaringen beschrijven tijdens de bezetting van Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ze ontdekte hoe een groep kunstenaars de grootste bankoverval in de Europese geschiedenis hadden gepleegd om het verzet te financieren, onder de neus van de nazi's. Voor Maria waren deze documenten het startpunt van een zoektocht die resulteerde in *Het lied van de merel*. Ze deed er twaalf jaar over om het boek te maken, waarbij ze eerste vier jaar volledig besteden aan het doen van research. Ze dook in boeken, archieven, sprak veel mensen en bezocht historische plekken.

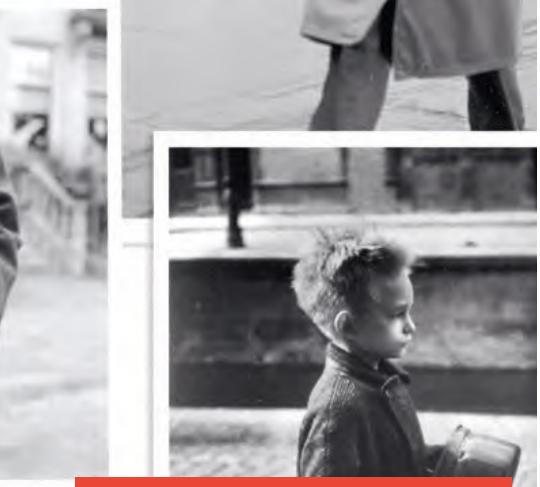
Het lied van de merel is een fictief verhaal, maar berust op feiten die echt gebeurd zijn. Bij deze opdracht stappen leerlingen in de voetsporen van de schrijver, en gaan ze net als Maria op onderzoek. Ze maken daarbij gebruik van online bronnen.

Bij deze opdracht hoort een knipvel met kaartjes waarop de namen van verzetshelden uit het boek staan met daarbij 3 zoekwoorden. Laat iedere leerling een kaartje kiezen en op onderzoek uitgaan naar het verhaal van deze verzetsheld.

Voordat de leerlingen aan de slag gaan is het belangrijk dat ze de juiste zoekvragen stellen. De zoekvragen op de kaartjes helpen daarbij, maar ook de volgende vragen kunnen ze verder helpen:
- Wie is het?
- Wat deed deze persoon (tijdens de Tweede Wereldoorlog)?
- Op welke plek en in welk jaar speelde dit zich af?
- Wat was de aanleiding van de gebeurtenis waar deze persoon mee te make had?
- Hoe gebeurde het?

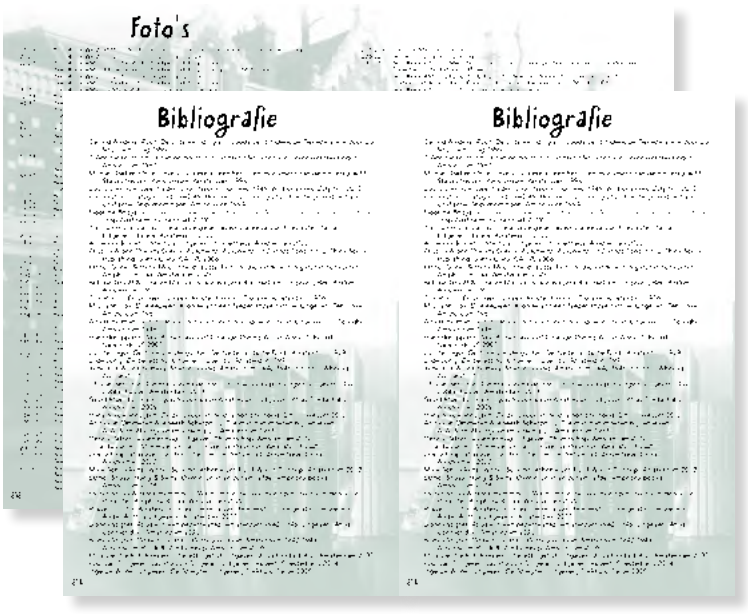
De kunst van goede research is het gebruikmaken van betrouwbare bronnen. Wijs de leerlingen op onderstaande bronnen voor oorlogsdocumentatie:

- Oorlogsbronnen.nl met duizenden originele bronnen en verhalen over de Tweede Wereldoorlog in Nederland.
- Nationaalarchief.nl heeft veel informatie over mensen die vervolgd zijn, verzetshelden en andere mensen die de Tweede Wereldoorlog hebben meegemaakt.
- Tweedewereldoorlog.nl staat vol verdiepende artikelen.
- Oorlogsgravenstichting.nl vertelt de verhalen van 50.000 Nederlandse oorlogsgraven op verschillende plekken in de wereld.
- Amsterdam.nl/stadsarchief voor de Amsterdamse verhalen – net als de verhalen uit dit boek, maar andere steden hebben vaak ook betrouwbare oorlogsarchieven.

Als leerlingen genoeg informatie verzameld hebben, bewerken ze (een deel van) het verhaal van de verzetsheld tot een fictief verhaal zoals Maria van Lieshout dat deed. Het eindresultaat is een verhaalvorm naar keuze: een geschreven verhaal, een grafisch verhaal of een beeld met een toelichting.

Tip:

gebruiken de leerlingen ChatGPT of een andere AI-tool? Benadruk dan ook dat ze goed moeten doorvragen naar een betrouwbare bron waar ze de informatie kunnen controleren.

Colofon
Deze lesbrief is een uitgave van Uitgeverij Nijgh & Van Ditmar/ Singel Uitgeverijen

Redactie Firma Fluks
Vormgeving De Zaak P.

Tips van Maria bij het uitwerken van je verhaal

- Zet alle informatie die je verzamelt in een tijdlijn. Dit geeft je overzicht en houvast voor het verhaal dat je wilt vertellen.

- Kies uit alle informatie die je hebt, één verhaal dat je wilt vertellen. Dat betekent al je informatie terugbrengen tot een klein en simpel verhaal. Vraag jezelf daarbij af: wat kan ik weglaten?

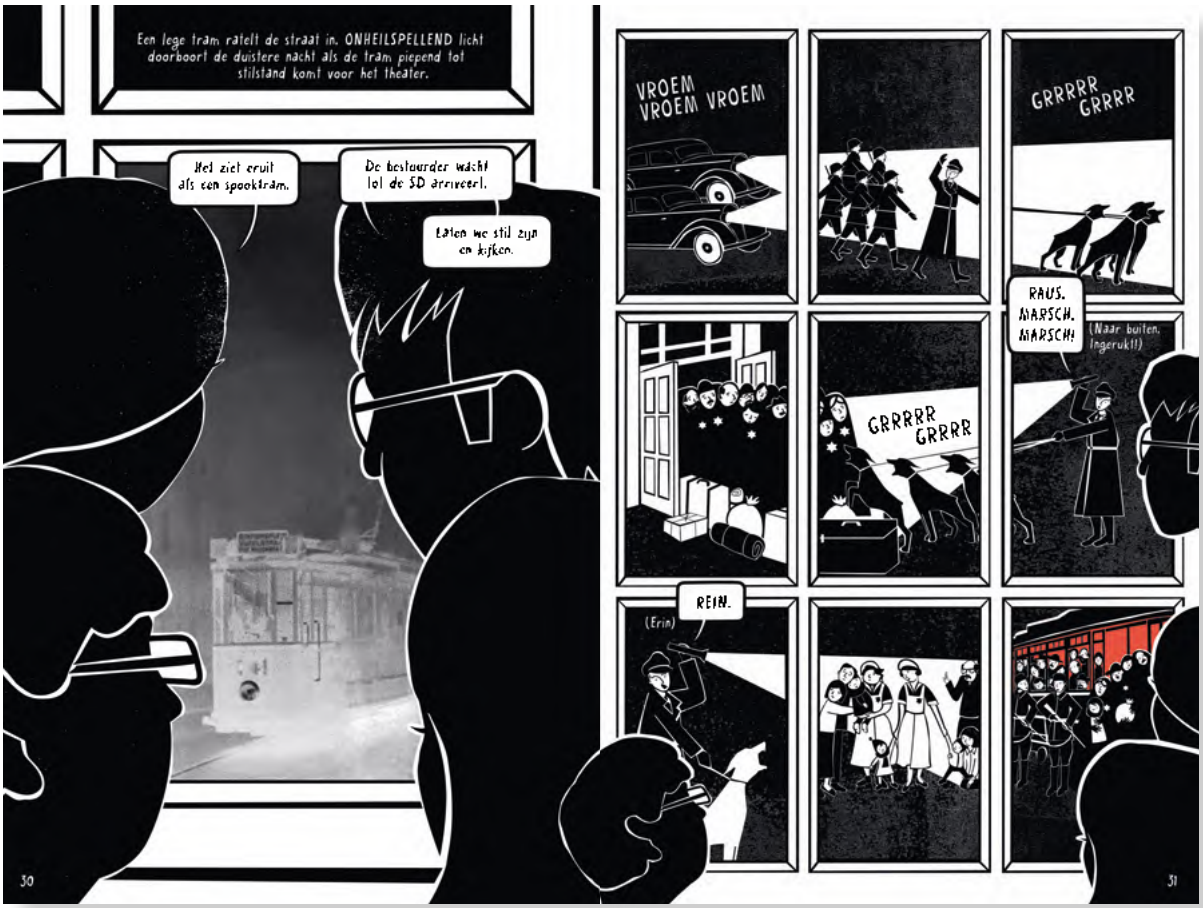
- Blijf dicht bij jezelf in het verhaal dat je wilt vertellen. Ik heb gekozen om het verhaal over vrouwen en kunstenaars te vertellen omdat die dicht bij mij staan. Het economische verhaal achter de promessen staan verder van mij af, daarom ben ik daarbij weggebleven. Dus: bedenk waar jouw interesse ligt en vertel het verhaal vanuit die invalshoek.

- Bedenk vooraf wie het verhaal vertelt. Zo koos ik voor de merel als alwetende verteller en volg je Annick in het verhaal uit deze tijd en Emma in het verhaal dat zich tijdens de Tweede Wereldoorlog afspeelt. Wie wordt of worden jouw (hoofd)personages?

Werkblad *Wat zie jij?*

Een graphic novel is een verhaal dat op verschillende manieren wordt verteld. In *Het lied van de merel* gebruikt Maria van Lieshout foto's, illustraties, dialogen en een alwetende verteller. Bekijk onderstaande pagina's uit het boek en beantwoord de vragen.

Welke informatie vertelt de tekst op deze pagina's?

Hoe versterkt het beeld de sfeer en de emoties?

Welke details – in tekst of beeld – vallen je op of vind je bijzonder? Leg uit waarom

Werkblad *Wat zie jij?*

Welke informatie vertelt de tekst op deze pagina's?

Hoe versterkt het beeld de sfeer en de emoties?

Welke details – in tekst of beeld – vallen je op of vind je bijzonder? Leg uit waarom

Knipvel Verzetshelden

Henriëtte Pimentel
Hollandsche Schouwburg
crèche
smokkelen

Hanneke Eikema
verzet
koerier
Zaandam

Walraven en Gijs van Hall
broers
bankiers van het verzet
bankroof

Koos Schregardus
De Spieghel
Kultuurkamer
Tine van Klooster

Gerrit Jan van der Veen
beeldhouwer
persoonsbewijzen
bevolkingsregister

Frans Duwaer
Drukker
vervalsen
Persoonsbewijzencentrale

Walter Süskind
Duitsland
Hollandsche Schouwburg
600 kinderen

Johan van Hulst
Hervormde Kweekschool
kinderen
smokkelen

Frieda Belinfante
orkest
verkleden
Persoonsbewijzencentrale

Cas Oorthuys
fotograaf
pasfoto's
De Ondergedoken Camera